

Multilingüisme en famílies mixtes amb persones d'origen estranger a Catalunya

Multilingualism in mixed families of foreign origin in Catalonia

Miguel SOLANA SOLANA, Anna ORTIZ GUITART i Dan RODRÍGUEZ GARCÍA
Universitat Autònoma de Barcelona

Data de recepció: 16 de febrer de 2017

Data d'acceptació: 21 de juliol de 2017

RESUM

Catalunya ha experimentat un augment significatiu en les unions mixtes entre immigrants i nadius, les quals han donat lloc a un nombre creixent de persones amb orígens mixtos. Poc se sap sobre com les llars mixtes negocien les diferències culturals i el paper del «capital cultural mixt». Sobre la base de trenta entrevistes amb joves de pares amb diversos orígens culturals que resideixen a Catalunya, i cinquanta-vuit entrevistes a pares i mares immigrants que formen parella amb una persona autòctona, aquest article se centra en el paper de l'idioma. Utilitzen les famílies mixtes diversos idiomes en la seva vida quotidiana? Quins idiomes són preferits, i per què? Atès que el català és la llengua pròpia de Catalunya, examinem específicament el seu coneixement i ús. D'una banda, trobem que les famílies mixtes són generalment multilingües, i el coneixement de diferents llengües es considera que contribueix a la seva integració i mobilitat social. De l'altra, però, els individus que pertanyen a orígens ètnics minoritzats poden oposar-se a l'aprenentatge o l'ús de diferents idiomes perquè experimenten una dissonància identitària. Tot i ser nascuts a Catalunya, i autoidentificar-se com a catalans i en molts casos amb llengua pròpia catalana, pels seus trets fenotípics diferenciats, se'ls percep socialment com a estrangers o immigrants, i es veuen sovint interpel·lats en castellà. Aquests estigmes i prejudicis poden estar dissuadint la pràctica del multilingüisme a Catalunya, i privant dels beneficis que representa per als individus, les famílies i la societat en conjunt.

PARAULES CLAU: llengua catalana, famílies mixtes, immigració, multilingüisme, capital cultural, identitat, estigmatització, prejudicis.

ABSTRACT

Catalonia has seen a significant increase in mixed unions between immigrants and natives, which has given rise to an increasing number of individuals with mixed origins. Little is known about how mixed households negotiate cultural differences and view the issue of "mixed cultural capital". Drawing on 30 in-depth interviews with mixed youth of diverse cultural and religious backgrounds residing in Catalonia, and 58 in-depth interviews with immi-

grant parents in an intermarriage relationship, this paper focuses on the role of language. Do mixed families and individuals use a number of languages in their everyday lives? Which languages are transmitted, preferred and used, and why? Since Catalan is Catalonia's official public language in practical and symbolic terms, we specifically examine its knowledge and use. On the one hand, we find that mixed families are generally multilingual, as the knowledge of different languages is thought to contribute to social integration and social mobility. But on the other hand, we have found that mixed individuals who belong to minority ethnic or racial groups may resist learning or using different languages (whether their immigrant parent's native language or Catalan) because they experience an "identity mismatch" by which, despite being born in Catalonia, they are socially perceived as "foreigners" because of their different "visible" traits and are often spoken to in Spanish rather than Catalan. Therefore, rather than having mixed individuals and their society benefiting from the cultural capital that multilingualism represents, prevalent stigmatization and prejudice in Catalonia may actually be deterring the practice of multilingualism.

KEYWORDS: Catalan language, mixed families, immigration, multilingualism, cultural capital, identity, stigmatization, prejudices.

1. INTRODUCCIÓ

Nous reptes es plantegen en la societat catalana fruit de la recepció, fins fa pocs anys molt nombrosa, d'una destacable immigració procedent de llocs amb bagatges culturals, religiosos i lingüístics diversos. I un fenomen que comença a adquirir importància és la constitució de parelles mixtes —enteses, en aquest cas, com a parelles en què un dels membres ha nascut a Catalunya o Espanya i l'altre membre ha nascut a l'estranger.

La constitució d'aquestes parelles ha provocat un increment del nombre de naixements i del nombre de nens i nenes i de joves presents a la societat catalana i que viuen en aquestes famílies biculturals i, molt sovint, multilingües. L'any 2014, un 12,2% del total de naixements registrats a Catalunya corresponia a parelles en què un dels membres era estranger, segons dades facilitades per les pàgines web de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) i l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat); una xifra que comença a acostar-se al volum de naixements en què tots dos membres ho són (18,1%). Així mateix, si atenem a les dades proporcionades per l'últim cens de població de 2011, podem observar aquest increment progressiu de la presència de nens i joves que han nascut i creixen en famílies biculturals. Entre els 0 i els 4 anys d'edat, un 10% del total de nens residents a Catalunya tenien un dels dos progenitors nascut a l'estranger, una xifra que descendeix progressivament a mesura que augmenta l'edat. Per al grup de joves que entraven en l'edat adulta (25-29 anys), aquest percentatge baixa fins al 3,2%.

Estem, per tant, davant d'un col·lectiu de població que creix i que ja comença a tenir un pes destacat en unes etapes que són clau per a la conformació del desenvolupament personal i identitari. Un dels debats més importants sobre aquestes famílies

mixtes i, en especial els seus descendents, se centra en el rol que els referents culturals —en aquest cas associats a aspectes relacionats amb la cultura, la llengua o la religió d'origen dels pares o d'un dels pares— tenen sobre els processos de construcció de la identitat i d'acomodació a la societat en què viuen.

En aquest article volem presentar algunes indicacions de com s'està realitzant el procés d'acomodació d'aquestes famílies, però en especial dels seus descendents, en la societat catalana, i com negocien el fet de pertànyer a famílies amb una doble procedència, no només geogràfica sinó també cultural i de vegades religiosa. I en aquest cas ens centrem en un aspecte essencial en el procés d'integració i de construcció d'identitat personal com són les opcions lingüístiques i, específicament, la consideració del català com a llengua d'ús i d'interacció social.

A Catalunya és destacable el volum d'aportacions sobre la transmissió de la llengua catalana en famílies bilingües, especialment en el cas que les llengües de la parella siguin el castellà i el català (Boix-Fuster, 1997; Boix-Fuster, 2009; O'Donell, 1991; Vila 1993). La constitució d'aquestes parelles bilingües és un dels resultats de la important immigració que al llarg del segle xx ha arribat a Catalunya des d'altres contrades d'Espanya. Aquests estudis indiquen que, malgrat que la llengua castellana acostuma a ser la llengua de comunicació de la parella, els descendents assoleixen un bon coneixement de totes dues i, en alguns casos, el català passa a ser considerada la llengua pròpia. De totes maneres, factors contextuals com el lloc de residència, els espais socials de vinculació o les amistats són elements clau a l'hora d'utilitzar la llengua i d'apropriar-se'n. Per tant, la família és important com a espai de referència i de definició lingüística, però no és l'únic referent que s'ha d'analitzar si es vol entendre les opcions lingüístiques d'aquests nens i joves. Una altra de les idees que destaquen aquests estudis és el prestigi social que acompanya la llengua catalana, i que permet que el nombre de persones que la consideren com a llengua pròpia sigui superior al de persones que la tenen com a llengua materna (Boix-Fuster, 2009). Per tant, en principi això és un element positiu per a la seva transmissió intergeneracional, però s'ha de veure matisat per l'ús que en fa la població en les seves activitats quotidianes, on els elements contextuals abans mencionats són bàsics per entendre quina llengua s'usa en cada moment, i especialment si es té en compte que una de les llengües és dominant a Espanya, amb el consegüent risc de minorització que comporta per al català (Boix-Fuster i Torrens, 2012).

Són més escassos els estudis que han intentat reflexionar sobre aquestes famílies bilingües fora de la combinació castellà-català, i una mateixa pertinença en termes de nacionalitat jurídica o lloc de naixement, és a dir, nacionalitat espanyola i tots dos membres de la parella nascuts a Espanya. Hi ha algunes aportacions recents sobre famílies bilingües amb un dels membres alemany (Cutillas Romero, 2014), italià (Torrens Guerrini, 2012) i japonès (Fukuda, 2012). Aquestes contribucions aporten informació sobre quina és la percepció i l'ús de la llengua catalana dins d'un conjunt de famílies biculturals i bilingüístiques. Es qüestionen aquests investigadors sobre què pensen pares i mares i els seus descendents sobre el coneixement i ús de la llengua catalana en un context multilingüe? Com relacionen el coneixement i ús de la

llengua amb sentiments de pertinença i d'integració social dins del país? Hem de tenir en compte que, a diferència de les investigacions que s'han plantejat en el cas de famílies bilingües castellà-català, en aquest cas el català pot ser que no sigui la llengua pròpia o habitual per a cap dels membres de la parella, ja que la definició adoptada per fer l'estudi era el lloc de naixement (a Espanya / fora d'Espanya). I sembla que aquests estudis indiquen que la preferència d'aquestes parelles passa per prioritzar el castellà com a llengua de comunicació a l'entorn familiar, si bé, pel fet de tractar-se d'estudis qualitius i amb un nombre petit de casos, no es poden fer inferències al conjunt de la població i les casuístiques i formes d'utilitzar les llengües varien significativament entre les persones entrevistades. En aquest article volem aportar alguns elements de reflexió sobre les opinions que han expressat pares i mares i fills i filles en famílies mixtes sobre el coneixement i ús que fan de la llengua catalana dintre d'un context caracteritzat pel multilingüisme.

L'altre aspecte que s'ha investigat i que constitueix un dels eixos d'aquest article és la importància del fenotip, és a dir, la capacitat de ser identificat com a membre («no-saltres») o com a forani («els altres») a partir dels trets físics visibles, com el color de la pell, i que sovint interactua amb altres factors de visibilitat, com la indumentària o el mateix idioma o accent. I que constitueix una diferència essencial respecte als estudis fets amb fills de parelles mixtes castellanes/catalanes en què tots dos membres han nascut a Espanya. Cal tenir en compte l'associació entre fenotip i la categoria de forani o estrany dins de la societat catalana, i el que comporta en termes de distància social i generació de sentiments d'exclusió per a una gran part d'aquests nens i joves fills de parelles mixtes, nascuts a Catalunya i que a vegades poden tenir el català com a llengua principal.

2. METODOLOGIA

El nombre de nens i joves que es van entrevistar és de 28 (21 dones i 7 homes). A totes aquestes persones se les va entrevistar individualment, a excepció de dues germanes, a les quals vam entrevistar conjuntament, i un grup de quatre noies amb el pare o mare procedent de la República Dominicana. Pel fet de tractar-se d'un primer estudi exploratori, i sense la possibilitat de recórrer a cap base de dades que permetés tenir la composició de les parelles mixtes a Catalunya i les llengües que utilitzen, es va confeccionar una graella amb tres variables bàsiques que guiaven el mostreig: sexe dels entrevistats i entrevistades; sexe i procedència del progenitor immigrant, i fenotip del jove entrevistat.

Els nois i noies entrevistats són adolescents i joves, entre 14 i 30 anys —les edats que vam definir com a més idònies per portar a terme les entrevistes—, excepte el cas d'un noi amb pare pakistanès, que tenia 33 anys, i les quatre noies abans mencionades, que tenien entre 4 i 11 anys. Llevat d'alguns casos, la majoria dels pares i mares immigrants fa molts anys que resideixen a Catalunya, són de classe social mitjana i bona part d'ells tenen estudis universitaris. Tret dels grans que viuen ja emancipats,

bona part d'ells viuen amb els dos progenitors o amb la mare en el cas de les parelles separades. La majoria viuen a Barcelona i a ciutats properes. La taula 1 mostra informació dels casos estudiats, la procedència del pare o mare immigrant i les llengües de comunicació en el si de la família i amb la seva xarxa d'amistats.

TAULA 1
Llista de les persones entrevistades i principals característiques

<i>Nom* i edat</i>	<i>País de naixement dels pares</i>	<i>Idioma dins de la llar i amb les seves xarxes socials</i>	<i>Idioma en què s'ha realitzat l'entrevista</i>
Daria (13 anys)	Marroc (pare)	a) castellà b) castellà; de forma esporàdica català a la llar c) no parla francès ni àrab d) parla perfectament català; a l'escola estudia anglès i alemany	castellà
Alba (19 anys)	República Dominicana (mare)	a) català b) català amb el pare i castellà amb la mare c) — d) llengua habitual de comunicació, el castellà; moltes vegades al carrer li parlen en castellà pel seu fenotip i li molesta	castellà
Faiz (33 anys)	Pakistan (pare)	a) català b) català; amb el seu pare parla català o anglès c) de petit sabia parlar urdú d) parla també anglès, francès, italià i àrab	català
Michel (16 anys)	França (mare)	a) castellà b) castellà amb el pare i francès amb la mare c) francès d) parla perfectament català	català
Bia (18 anys)	Moçambic (pare)	a) castellà b) castellà; llengua de comunicació amb el pare i els germans: portuguès i ronga c) portuguès i ronga d) parla amb la mare en castellà, i els pares, entre ells, parlen castellà i portuguès; parla català	català
Bineta (14 anys)	Senegal (pare)	a) català b) català; amb el pare parla en català, castellà i francès (entén aquest idioma, però li costa parlar-lo) c) no parla pràcticament wòlof i parla una mica de francès d) —	català

TAULA 1 (Continuació)
Llista de les persones entrevistades i principals característiques

<i>Nom* i edat</i>	<i>País de naixement dels pares</i>	<i>Idioma dins de la llar i amb les seves xarxes socials</i>	<i>Idioma en què s'ha realitzat l'entrevista</i>
Maria (27 anys)	Colòmbia (mare)	a) castellà b) castellà c) — d) nascuda i resident a Madrid; des de fa poc temps és a Catalunya per estudis i feina	castellà
Adele (18 anys)	Martinica (pare)	a) català b) català, però parla francès amb el pare c) francès d) el pare usa més el castellà que el català; els pares entre ells parlen habitualment francès; utilitzen el castellà com a llengua menys habitual	català
Ignasi (15 anys)	Taiwan (mare)	a) català b) parla català amb el pare, xinès amb la mare i castellà amb els germans c) no parla xinès fora de l'entorn familiar d) els seus dos germans més grans no parlen xinès	català
Fatima (18 anys)	Marroc (pare)	a) català b) català amb la mare i castellà amb el pare c) no parla l'àrab encara que l'entén d) —	català
Paul (14 anys)	República Dominicana (mare)	a) castellà b) castellà c) — d) el seu pare parla gallec, però ell no; parla català	castellà
Ann (23 anys)	Anglaterra (mare)	a) anglès b) anglès c) parla anglès d) entre els pares parlen anglès; parla català amb els amics i també estudia francès	català
Alicia (24 anys)	Colòmbia (mare)	a) castellà b) català c) — d) la mare també parla en català; té parella ara i parlen entre ells habitualment en castellà	català

TAULA 1 (Continuació)
 Llista de les persones entrevistades i principals característiques

Nom* i edat	País de naixement dels pares	Idioma dins de la llar i amb les seves xarxes socials	Idioma en què s'ha realitzat l'entrevista
Carme (22 anys)	Ruanda (pare)	a) català b) català c) no parla l'idioma del pare d) parla castellà, català i una mica d'anglès i francès	català
Vero (30 anys)	Kenya (pare)	a) català b) parla català amb la mare i anglès amb el pare; els pares parlen en anglès entre ells c) no parla panjabi; de petita parlava suahili però l'ha perdut d) entre tots barregen les llengües; el pare parla castellà, català i anglès, a més de panjabi, gujarati, urdú, hindi, suahili i kikuyu	català
Marga (18 anys)	Índia (pare)	a) castellà b) castellà c) coneix algunes paraules de panjabi d) parla català perfectament	català
Ismael (22 anys)	Brasil (pare)	a) castellà b) castellà c) portuguès d) castellà, català, anglès i portuguès; parla esporàdicament en català amb alguns amics	català
Tomás (22 anys)	Anglaterra (mare)	a) castellà b) anglès, però el pare parla en castellà c) parla anglès d) parla català perfectament	català
Rosa (20 anys)	República Dominicana (mare)	a) castellà b) castellà c) — d) idioma matern, el castellà (<i>dominicano</i> , segons les seves paraules); parla català	castellà
Lucas (14 anys)	Itàlia (mare)	a) català b) parla italià amb la mare i català amb el pare c) parla italià d) els pares parlen els seus idiomes entre ells; el pare parla també italià	català

TAULA 1 (Continuació)
Llista de les persones entrevistades i principals característiques

Nom* i edat	País de naixement dels pares	Idioma dins de la llar i amb les seves xarxes socials	Idioma en què s'ha realitzat l'entrevista
Irina (15 anys)	Suïssa (mare)	a) castellà b) castellà, però amb la mare acostuma a parlar en francès c) parla francès d) estudia anglès i català a l'escola	castellà
Paula (15 anys)	Estats Units d'Amèrica (mare)	a) català b) anglès i català amb el pare c) parla anglès d) parla castellà i mig alemany	castellà
Grup de dues noies (17 i 19 anys)	Xina (pare)	a) castellà b) castellà i xinès c) parlen xinès (van estar de petites en una escola a la Xina, per iniciativa de la mare) d) barregen contínuament els idiomes (a l'escola, amb els amics), però a casa no parlen habitualment català; el pare i la mare entenen el català però no el parlen	castellà
Grup de quatre noies (entre 4 i 11 anys)	República Dominicana (un dels pares i mares)	a) depèn de la família (castellà o català) b) castellà c) — d) l'idioma més habitual és el castellà amb els pares i els amics, encara que depèn de si el pare o la mare utilitzen de forma habitual el català	castellà

* Noms ficticis.

A la columna *Idioma dins de la llar i amb les seves xarxes socials*, els diferents elements corresponen a: a) llengua habitual del progenitor autòcton, b) llengua prioritària d'ús a la llar i amb la família, c) coneixement i ús de la llengua del pare o mare immigrant i d) altres aspectes sobre coneixement i ús de les llengües.

FONT: Elaboració pròpia.

Per altra banda, també s'han utilitzat com a informació entrevistes fetes en un projecte anterior d'investigació,¹ que va tenir com a objectiu l'estudi de les pautes de convivència i negociació intercultural en parelles mixtes. Alguns dels aspectes que es van tractar en aquestes entrevistes van ser la criança dels fills i filles i la negociació en el si d'aquestes famílies de pràctiques, costums i aspectes relacionats, per exemple,

1. «Inmigración y uniones mixtas: etnicidad e integración social», *Plan Nacional I+D+i 2008-2011*, CSO2011-23242. Les persones entrevistades eren persones immigrades que formaven una parella mixta amb una persona nascuda a Catalunya/Espanya.

amb la religió i la llengua, que són elements clau per a la seva educació. El nombre de persones entrevistades va ser de 58, procedents del Marroc, Romania, l'Equador, la República Dominicana, el Senegal, la Xina i el Pakistan. Aquestes són algunes de les nacionalitats més representades a Catalunya, a part de mostrar diferents pautes d'endogàmia.

3. RESULTATS

3.1. *El català com a llengua d'integració: les actituds de pares i mares que formen parelles mixtes*

En alguns casos parlar català no es veu necessari en el dia a dia —més enllà de certs àmbits del treball on se'n requereix el coneixement i l'ús—, però pot ser un element important a Catalunya amb vista a la interacció amb la societat i el procés d'assentament, sobretot en aquelles àrees del territori on és la llengua que predomina. Com també assenyalen estudis previs (Solana Solana *et al.*, 2012), parlar català en determinats contextos socials i laborals predisposa a una millor acceptació del forà, i mostra una voluntat d'establir-se al país i de respectar la llengua i la cultura que s'assumeixen com a pròpies. Cal tenir en compte que la llengua és un element central de la identitat i de la integració social a Catalunya.

La Samira, una dona nascuda al Marroc, exposa el reconeixement que li suposa per part del seu entorn d'amistats el fet de realitzar l'esforç d'aprendre i parlar la llengua. Fa dotze anys que és a Espanya i la seva identitat la defineix com a mixta, tendint a la identificació amb la societat de destinació, concretament, Catalunya: «A veure, jo soc el que són els meus fills i ells són catalans. Aleshores jo soc marroquina i catalana».

Un dels aspectes que es revela més problemàtic del català i la immigració, o si més no un dels que rep més atenció mediàtica, és el fet de com és assumit el català per part de la població procedent de països llatinoamericans. Trenchs Parera *et al.* (2013) detecten en el seu estudi que els joves llatinoamericans no fan servir habitualment el català, i no s'identifiquen identitàriament amb Catalunya, com d'altres col·lectius —també passaria amb els joves xinesos. Primer, perquè tenen el castellà com a llengua habitual de comunicació (en tots els casos recollits en l'estudi que van realitzar és la llengua materna), i segon, perquè possiblement no estan acostumats al fet que llengües «minoritzades», com és el cas del català, siguin llengües d'ús habitual en àmbits més formals en els seus respectius països, com els espais de treball, els educatius i de l'Administració. D'altra banda, els immigrants sovint fan un càlcul de la inversió que representa l'aprenentatge d'una llengua minoritària en un context de globalització, com assenyalava també l'estudi de Van Tubergen i Wierenga (2011) sobre immigrants turcs i marroquins a Bèlgica i l'elecció de l'aprenentatge del francès enfront del flamenc, molt més minoritari.

En aquest sentit, convé plantejar l'actitud que aquests immigrants llatinoamericans, pares i fills, poden tenir cap al català, ja que pot aparèixer com una llengua im-

posada, que es concep com a estranya i que no és pròpia, i que d'alguna manera desplaça la idea que arribar a un lloc d'Espanya ja implica parlar espanyol; i és una barrera més que han d'afrontar a l'hora de realitzar la seva vida quotidiana al país. En el conjunt de les persones entrevistades d'origen llatinoamericà (recordem que formen una parella mixta o són fills o filles de parelles mixtes) en les diferents recerques que hem portat a terme no apareix, o no s'ha verbalitzat, un rebuig cap al català. Si bé podia haver originat una certa sorpresa l'existència d'una altra llengua a Espanya i l'extensió social que es percep que té —per exemple, en els mitjans de comunicació o a l'escola—, l'actitud és de voler incorporar-la a les relacions quotidianes, i no es mostra rebuig cap a la conveniència que els fills aprenguin aquesta llengua. En aquest mateix sentit l'estudi de Cortès-Colomé *et al.* (2016) mostra com es produeix aquest canvi d'actitud entre les persones entrevistades. El contacte amb una llengua minoritzada com el català i que presenta una certa capacitat de crear identitat modifica la seva actitud.

Només en el cas d'una dona d'origen dominicà apareix un rebuig explícit a l'ús com a llengua vehicular de l'educació i a la seva presència pública:

Todo el mundo tiene que tener su lengua, pero lo que no pueden es tampoco exigir [...]. Nosotros tenemos en Ecuador el quechua, y allá nadie ni las escuelas te obligan a estudiarlo, en cambio aquí les quieren meter el catalán a la fuerza. El catalán ¿a dónde te lleva? (Manuela, nascuda a la República Dominicana, 45 anys)

La tònica general és que es considera important i convenient parlar les llengües del país on es viu. Tot això en el marc d'una opinió majoritària que es tradueix en la importància que els fills parlin les llengües dels pares i, si pot ser, totes les llengües possibles que puguin aprendre. Coneixen la importància de la llengua i l'aprenentatge de llengües en un món globalitzat, i en un sentit més pragmàtic al·leguen a les possibilitats futures que el fet de parlar diferents llengües pot tenir per a la vida professional dels seus fills i les seves possibilitats de treball i promoció professional.

3.2. La importància del context en l'ús i el coneixement de diverses llengües

Com es pot observar a la taula 1, els adolescents i joves entrevistats tenen coneixements i/o sovint parlen en diferents llengües. Tanmateix això no vol dir que la llengua més utilitzada socialment sigui el català; dependrà dels àmbits geogràfics, però també, i això és clau, del context on s'utilitza la llengua: les aules de l'escola, el pati escolar, la família, el carrer, així com els espais de lleure.

La naturalitat amb què els fills de parelles mixtes fan servir les diferents llengües es manifesta notablement en les seves narracions. Segons el context on se situïn i amb qui es relacionin, si són els seus pares, els seus germans o germanes, altres familiars o amats, trien, amb més o menys facilitat però sense complexos, una llengua o una

altra. El canvi flueix de manera que no hi ha actituds rígides davant d'aquest fet, com ho expressa amb les següents paraules la Bia, que parla portuguès amb el pare i espanyol amb la mare:

Con mi padre hablo portugués. Yo y mi hermana portugués y con mi hermano el dialecto de allá que se llama ronga. Nosotros con mi hermano hablamos portugués para que aprenda y mi padre le habla ronga. Mi hermana y yo no sabemos hablar ronga. Lo entendemos pero no lo sabemos hablar. (Bia, pare nascut a Moçambic, 18 anys)

Per la seva banda, la Bineta, una noia de catorze anys de pare senegalès, parla amb la seva mare i la seva germana en català i amb el seu pare en francès, i només quan va a visitar la família del pare al Senegal sent parlar wòlof i ha après a dir-hi algunes paraules. També la Carme, que fa dos anys va ser per primera vegada a Ruanda acompanyada d'una de les seves germanes, va aprendre algunes paraules de kinyarwanda, la llengua materna del seu pare. Tot i que els pares d'aquests nois i noies van preferir parlar-los des del seu naixement en la llengua colonial del país d'origen, portuguès en el cas de Moçambic i francès en el cas del Senegal i Ruanda, hi ha un cert interès dels fills per aprendre algunes paraules de la llengua originària del país dels seus pares per tal de comunicar-se amb els seus familiars.

Aquesta fluïdesa de llengües que es barregen dins l'àmbit familiar i que s'utilitzen segons el context, i també segons la persona amb la qual es parla, apareix de forma clara en aquesta verbalització de les llengües que la família de la Natalia utilitza:

Natalia: A las niñas les hablo en español, ellas me contestan en catalán y él [es refiere al seu marit] conmigo habla en español, y él y las niñas hablan catalán, pero él a mí no me puede hablar en catalán.

Entrevistadora: ¿Y las niñas a ti te hablan catalán?

Natalia: Mayormente sí, menos el verano cuando ya llevamos varios días en la República Dominicana, entonces cambian. (Natalia, nascuda a la República Dominicana, 50 anys)

3.3. «*Si no xerro em veuen totalment estrangera*»: la llengua com a marcador ètnic i social i com a element d'exclusió

Fins aquí hem volgut constatar l'apreciació positiva que el fet de parlar llengües i de parlar català té tant entre pares i mares entrevistats com en els seus descendents. Podríem dir que són pràcticament anecdòtiques les apreciacions negatives sobre el coneixement i ús del català. Evidentment no podem extrapolar aquests resultats al conjunt de la societat catalana. El plantejament metodològic no permet aquest tipus de generalització. I segur que també estem davant d'un procés de certa adhesió al discurs políticament correcte sobre la necessitat de respectar totes les llengües amb independència de l'estatus que tinguin.

Ara bé, l'altra cara de la moneda apareix quan es relacionen les llengües amb l'origen i el fenotip i a partir d'aquí es donen casos en què el mateix entrevistat o estrevistada manifesta la seva incomoditat i la sensació de rebuig que pot arribar a percebre. És el cas de l'Alba (dinou anys, mare nascuda a la República Dominicana) quan comenta que a vegades algunes persones grans li parlen en espanyol quan es dirigeixen a ella ja que pensen que, pel seu fenotip (és de pell morena/fosca), no els pot entendre si se li adrecen en català. Aquestes persones fan l'associació entre el fenotip i el fet de ser immigrant quan en realitat ella ha nascut a Catalunya i parla perfectament català, atès que és la llengua amb la qual sempre ha parlat amb el seu pare i és la llengua de l'escola i de gran part de la seva socialització. La seva experiència seria un exemple clar de dissonància identitària, per tal com es produeix una diferència entre la identitat (o elements de la identitat) percebuda com a pròpia i la que li és reconeguda socialment.

Aquest és un aspecte que s'ha verbalitzat en més d'una entrevista —la relació entre el fenotip i la llengua— i s'ha observat tant en les entrevistes realitzades als pares i mares com en les dels fills i filles. La Natalia, una dona dominicana que fa més de vint-i-cinc anys que viu a Catalunya i que té una posició socioprofessional de nivell alt, comenta aquesta associació entre les seves característiques físiques (ella fenotípicament queda associada a la imatge d'una dona caribenya) i la llengua i, en general, la forma com sent que la gent tendeix a relacionar-s'hi. Les seves filles, que identitàriament, segons la seva mare, se senten catalanes i parlen català de manera habitual, han de fer front a aquesta associació entre fenotip no blanc i alteritat que crea conflicte en la persona que viu aquest procés de xoc entre la seva identitat i la percepció social que es troba en l'espai públic, i que trasllueix les barreres que una part de la societat estableix per a l'acceptació plena de persones amb orígens i fenotips diferents:

Elles son de aquí. Les gusta de vacaciones [a República Dominicana] pero ellas han nacido y se han criado aquí. Por mucho que yo les hable, les cocine dominicano, las lleve de vacaciones, ellas son de aquí. Ellas sí que se sienten de aquí, solamente de aquí, pero también se encuentran que también les hablan en español. A Esther [la seva filla gran] de entrada la ven extranjera, también ha tenido choques sociales. (Natalia, nascuda a la República Dominicana, 50 anys)

Això provoca una situació de desconcert i un sentiment de rebuig que expressen en les entrevistes alguns dels nois i noies. La seva llengua materna és el català, però veuen com el seu fenotip —els trets facials o el fet de tenir una pell més fosca— els porta a ser classificats com a «estrangers» per part de la població que, de manera freqüent, els interpel·la parlant en castellà, que és la llengua normalment associada a l'estranger, ja sigui castellanoparlant o no. El fet és encara més accentuat perquè tots ells i elles tenen un dels pares nascuts a Catalunya o Espanya i la seva socialització i educació, així com les seves xarxes socials i familiars de referència, estan formades en gran manera per població nascuda a Catalunya o a la resta d'Espanya.

En el cas de la Carme, és interessant que la seva pròpia reflexió l'ha portat a considerar els elements que hi ha darrere d'aquesta classificació com a «estrangera» i que

està basada en el seu color de pell. El fet de parlar català —i més amb accent «de poble», com ella mateixa indica—, tenir mare de pell blanca, ser catalana de naixement i estudiar a la universitat provoca que la seva posició i la mirada de l'altre canviï totalment, fins al fet que se li «perdoni» ser negra.

Si no xerro em veuen totalment estrangera, en el moment que xerro: «oi! Que interessant! Quin català més perfecte que tens! Que ets de Vic? No, soc de [ciutat petita de l'interior de Catalunya]». [...] deu ser la negror de la pell, i en el moment que obro la boca i parlo amb aquest català tan profund ja se'm perdona aquesta negritud, i en el moment que saben que un dels meus progenitors és superblanc encara se'm perdona potser més, i en el moment que saben que ets a la universitat... és interessant. (Carme, pare nascut a Ruanda, 22 anys)

Però la llengua també pot ser utilitzada com un element de prestigi i de reafirmació social. El Michel (mare nascuda a França) es refereix al fet de parlar francès (i ser de fenotip blanc europeu) com un factor que li atorga una superioritat en l'apreciació social enfront de ser d'altres orígens més «desprestigiats»: «el francès és considerada una llengua de prestigi i si hi ha un africà del nord o un sud-americà no té aquesta consideració». Ell és plenament conscient d'aquest fet i així ho verbalitza durant l'entrevista. Consideracions d'aquest tipus han aparegut en les entrevistes expressades pels nois i noies amb un pare o mare occidental i que parla una llengua europea.

4. CONCLUSIONS

La diversitat cultural i idiomàtica de la societat catalana augmenta fruit de la immigració procedent de l'estranger. La immigració, però, no és un fenomen nou per a Catalunya. Disposem d'un volum important d'estudis i de reflexions sobre la inserció d'aquesta immigració i la seva participació en la construcció identitària i nacional del país. I un dels elements que esdevenen cabdals en aquesta construcció és la llengua catalana. Són nombrosos els estudis fets sobre els efectes que ha tingut la irrupció del castellà com a llengua pròpia per a una gran part de la població resident actualment a Catalunya. Més exploratoris i encara en fase incipient són aquells que plantegen la presència d'un mosaic molt més complex de llengües en una societat globalitzada.

A partir de les entrevistes realitzades, constatem que hi ha una actitud positiva per part de les famílies mixtes davant el coneixement i ús del major nombre de llengües possible. Sumar llengües es percep com un enriquiment que sobretot beneficia els descendents per tot allò que pot aportar d'oportunitats laborals i coneixement d'altres cultures. Són anecdòtics els casos de famílies mixtes en què s'hagi manifestat rebuig a aquesta percepció enriquidora de la llengua, i en especial de la llengua catalana. Tampoc no es percep aquest rebuig en les entrevistes efectuades a famílies mixtes en què un dels membres és llatinoamericà. Evidentment, la família mixta presenta determinades particularitats, però és interessant com a «laboratori» d'experimenta-

ció social pel que fa a la negociació de pautes culturals i de vida quotidiana en el si de societats marcades per la «superdiversitat» (Vertovec, 2007).

Els fills i filles d'aquestes parelles mixtes es converteixen en portadors d'una barreja cultural i idiomàtica que els singularitza (Le Gall i Meintel, 2015). Tots parlen diverses llengües, i en molts casos s'ha fet la transmissió per part del pare o mare immigrant de la seva llengua pròpia. Si bé, en els casos d'immigrants procedents de països amb llengües minoritzades o poc prestigiades, com seria el cas de llengües d'origen africà, aquesta transmissió és més esporàdica i menys completa. Per altra banda, aquests joves fan servir les diferents llengües depenent del context, és a dir, dels espais on estiguin i de la persona amb la qual estan en contacte. Hi ha una marcada fluïdesa en l'ús i en el canvi d'una llengua a l'altra.

Ara bé, també apareixen alguns indicis de la presència d'estereotips i prejudicis que ens informen sobre alguns riscos que es presenten en la societat catalana per percebre's a si mateixa com una societat diversa culturalment, religiosament i ètnica. Aquells joves amb un fenotip no blanc són sovint associats com a «uns altres» o «estrangers». És habitual que la gent se'ls adreci en castellà, malgrat que alguns d'aquests joves tenen el català com a llengua pròpia, i que en tots els casos que hem entrevistat la coneixen i la poden parlar. Això causa un sentiment que bascula entre el rebuig i el desconcert pel fet de ser etiquetats com a forans i aliens a la societat on viuen. La llengua, per tant, també pot ser un element més en la construcció d'aquests casos de dissonància identitària, en què entren en conflicte la identitat pròpia de la persona amb la percepció social sobre aquesta identitat, com ja hem indicat en alguns articles previs (Rodríguez-García i Miguel Luken, 2015; Rodríguez-García *et al.*, 2016a; Rodríguez-García *et al.*, 2016b). I evidentment no tots els joves són afectats de manera igual per aquesta classificació, ja que els fills i filles amb un pare o una mare europeu o occidental no pateixen aquesta classificació com a aliè a la societat catalana. Encara més, saben el prestigi social que acompanya el seu origen i fan un ús instrumental de la llengua del pare o la mare immigrant que perceben com a llengües prestigiades.

Els estigmes i prejudicis, i la jerarquització que es fa dels idiomes en funció de l'origen, poden estar dissuadint de la pràctica del multilingüisme a Catalunya i dels beneficis que representa tant per als individus com per a les famílies i la societat en conjunt.

5. AGRAÏMENTS

Volem agrair a la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC el seu suport en el finançament dels projectes «Identitat i dinàmiques d'interculturalitat de joves en famílies binacionals a Catalunya: un aspecte clau per a la cohesió social» (2014) i «Nois/es i joves de parelles binacionals a Catalunya: entre l'elecció i la constricció identitària» (2015). També volem agrair molt sincerament a tots els nois i noies entrevistats el fet d'haver acceptat dedicar-nos temps i explicar-nos les seves vivències i experiències. Finalment, una menció especial als avaluadors que, amb les seves indicacions i suggeriments, han permès millorar aquest article.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BOIX-FUSTER, E. (1997). «Ideologías lingüísticas en familias lingüísticamente mixtas (catalán-castellano) en la región metropolitana de Barcelona». A: ZIMMERMANN, K.; BIERBACH, C. (ed.). *Lenguaje y comunicación intercultural en el mundo hispánico*. Frankfurt: Vervuert; Madrid: Iberoamericana, p. 169-190.
- BOIX-FUSTER, E. (2009). *Català o castellà amb els fills?: La transmissió de la llengua en famílies bilingües a Barcelona*. Sant Cugat del Vallès: Rourich.
- BOIX-FUSTER, E.; TORRENS, R. M. (ed.) (2012). *Les llengües al sofà: El plurilingüisme familiar als països de llengua catalana*. Lleida: Pagès.
- CORTÈS-COLOMÉ, M.; BARRIERAS, M.; COMELLAS, P. (2016). «Changes in immigrant individuals' language attitudes through contact with Catalan: the mirror effect». *Language Awareness* [en línia], vol. 25, núm. 4, p. 227-289. <<http://dx.doi.org/10.1080/09658416.2016.1212868>> [Consulta: 17 juliol 2017].
- CUTILLAS ROMERO, A. (2014). «Usos i representacions lingüístiques de les famílies germano-catalanes: un estudi de casos». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 24, p. 133-151.
- FUKUDA, M. (2012). «Els usos lingüístics de les famílies nipocatalanes». A: BOIX-FUSTER, E.; TORRENS, R. M. (ed.) (2012). *Les llengües al sofà: El plurilingüisme familiar als països de llengua catalana*. Lleida: Pagès, p. 227-251.
- LE GALL, J.; MEINTEL, D. (2015). «Cultural and identity transmission in mixed couples in Quebec, Canada: Normalizing plural identities as a path to social integration». *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 662, núm. 1, p. 112-128.
- O'DONNELL, P. (1991). «Les famílies lingüísticament mixtes a Catalunya: coexistència i conflicte». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 9, p. 75-82.
- RODRÍGUEZ-GARCÍA, D.; LUBBERS, M. J.; SOLANA, M.; MIGUEL LUKEN, V. de (2016a). «Contesting the nexus between intermarriage and integration: findings from a multidimensional study in Spain». *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* [en línia], vol. 662, núm. 1, p. 223-245. <<http://doi.org/10.1177/1468796816638404>> [Consulta: 17 juliol 2017].
- RODRÍGUEZ-GARCÍA, D.; MIGUEL LUKEN, V. de (2015). «Matrimonis mixtos i fills de la barreja a Catalunya: dels "xarnegos" als "cafè amb llet"?». A: DOMINGO, A. (coord.). *Migracions dels segles XX i XXI a Catalunya: Una mirada candeliana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General per a la Immigració. (Ciutadania i Immigració; 11), p. 193-218.
- RODRÍGUEZ-GARCÍA, D.; SOLANA, M.; LUBBERS, M. J. (2016b). «Preference and prejudice: does intermarriage erode negative ethno-racial attitudes between groups in Spain?». *Ethnicities*, vol. 16, núm. 4, p. 521-546.
- SOLANA SOLANA, M.; MIGUEL LUKEN, V. de; RODRÍGUEZ-GARCÍA, D.; PASCUAL DE SANS, A. (2012). «Conocimiento de las lenguas oficiales entre inmigrantes extranjeros en Cataluña, e implicaciones sobre su integración social». *Migraciones*, núm. 32, p. 103-138.
- TORRENS GUERRINI, R. M. (2012). «Transmissió lingüística intergeneracional i pautes d'ús a les famílies mixtes català-italià de Catalunya. Un estudi equilibrat de forma i contingut». A: BOIX-FUSTER, E.; TORRENS, R. M. (ed.). *Les llengües al sofà: El plurilingüisme familiar als països de llengua catalana*. Lleida: Pagès, p. 181-216.
- TRENCHS PARERA, M.; PATIÑO, A.; CANÓS, L.; NEWMAN, M. (2013). «Estudi de les actituds i identitats lingüístiques dels joves xinesos i llatinoamericans a Catalunya i propostes d'ac-

- tuació educativa». A: GARCIA, M. (coord.). *Recerca i immigració*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 14-33.
- TUBERGEN, F. van; WIERENGA, M. (2011). «The language acquisition of male immigrants in a multilingual destination: Turks and Moroccans in Belgium». *Journal of Ethnic and Migration Studies* [en línia], vol. 37, núm. 7, p. 1039-1057. <<http://doi.org/10.1080/1369183X.2011.572476>> [Consulta: 17 juliol 2017].
- VERTOVEC, S. (2007). «Super-diversity and its implications». *Ethnic and Racial Studies* [en línia], vol. 30, núm. 6, p. 1024-1054. <<http://doi.org/10.1080/01419870701599465>> [Consulta: 17 juliol 2017].
- VILA, F. X. (1993). *La transmissió dels idiomes en les parelles lingüísticament mixtes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.